

Rannsókn um viðbrögð fagfólks við kynbundnu ofbeldi

Anni G. Haugen, félagsráðgjafi MA,
lektor við félagsráðgjafardeild Háskóla Íslands

Útdráttur

Könnuð voru viðbrögð félagsþjónustu og barnaverndar í níu sveitarfélögum þegar konur sem búa við kynbundið ofbeldi leita eftir aðstoð og hvaða úrræði þeim og börnum þeirra eru boðin. Niðurstöður benda til þess að innan félagsþjónustu er lítil áhersla lögð á að tala við börn sem búa við ofbeldi og þeim er ekki boðin markviss þjónusta. Víða er óljóst í hvaða tilvikum málum er vísað frá félagsþjónustu til barnaverndar. Við könnun mála hjá barnavernd er yfirleitt ekki spurt um ofbeldi og börnum er boðinn almennur stuðningur, en engin sérstök úrræði hafa verið til fyrir þennan hóp. Höfundur leggur áherslu á að vinna þurfi skipulega að því að finna börn sem búa við ofbeldi. Nauðsynlegt er að skýra hvenær barnavernd eigi að fjalla um þessi mál og byggja þarf upp þjónustu við börn og mæður. Þörf er á að kanna hlutverk feðra frekar og á hvern hátt þeir geta tekið þátt í að tryggja velferð barna sinna.

Lykilorð: ofbeldi á heimilum, barnavernd, félagsleg þjónusta.

Abstract

A survey was done on how social services and child protection in nine municipalities respond when women living with violence in their homes seek help and what kind of assistance they and their children are offered. According to the findings there is little emphasis on talking to these children within the social services and they are not offered any systematic help. It is unclear under what circumstances social services refer a case to child protection. During assessment child protection rarely asks about violence and the child is offered general but no specific support. The author emphasizes the necessity of a systematic routine to find children who live with violence in the home. It is important to clarify when a case should be referred from social services to child protection, and to build special services for the children and their mothers. Further research is needed on how fathers can contribute to the welfare of their children.

Key words: violence in homes, child protection, social service.

Inngangur

Sagt hefur verið að ofbeldi gegn konum sé lýðræðislegasti glæpurinn sem til er þar sem allar konur eru jafnar, óháð stétt, kynþætti og trúarbrögðum. Ísland

er engin undantekning og á liðnum áratugum hefur reglulega átt sér stað umræða um kynbundið ofbeldi, oftast að tilstuðlan kvennahreyfinga. Árið 1982 hóf fyrsta Kvennaathvarfið starfsemi sína, og sama ár gerðu Hildigunnur Ólafsdóttir, Þorgerður Benediktisdóttir og Sigrún Júlíusdóttir (1982) fyrstu íslensku rannsóknina á heimilisofbeldi, en fyrsta heildstæða rannsóknin var gerð á vegum dómsmálaráðuneytisins árið 1997 (Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, 1997). Ísland hefur staðfest alþjóðasamninga er varða mismunun gegn konum og ofbeldi, svo sem *Samning um afnám allrar mismununar gagnvart konum og Yfirlýsingu Sameinuðu þjóðanna um afnám ofbeldis gagnvart konum* (Sigríður Svana Helgadóttir, 2009).

Aðgerðaráætlun ríkisstjórnarinnar var samþykkt árið 2006 og markaði opinbera stefnu til að vinna gegn kynbundnu ofbeldi og kynferðislegu ofbeldi gegn konum og börnum (Félagsmálaráðuneytið, e.d.). Einn liður í henni var rannsókn á ofbeldi karla gegn konum. Félags- og tryggingamálaráðuneytið leitaði til Rannsóknarstofnunar í barna- og fjölskylduvernd um að framkvæma rannsóknirnar sem skiptust í sex hluta, símakönnun til að fá yfirlit yfir tíðni ofbeldis og rannsóknir hjá félagsþjónustu, barnavernd, grunnskólum, heilbrigðisþjónustu, lögreglu og félagasamtökum um hvernig konum sem orðið hafa fyrir ofbeldi er mætt og hvaða þjónusta þeim er veitt.

Hér verður fjallað um hluta af einni rannsókninni, þ.e. á hvern hátt fagfólk innan félagsþjónustu og barnaverndar tekur á móti konum sem búa við kynbundið ofbeldi og sjónum beint sérstaklega að börnum þeirra. Rannsóknina má lesa í heild sinni á <http://www.felagsmalaraduneyti.is/frettir/frettatilkyningar/nr/4532>.

Börn sem alast upp við ofbeldi

Gera má ráð fyrir að fullkomið yfirlit yfir tíðni kynbundins ofbeldis muni aldrei verða þekkt. Fyrir því eru margar ástæður enda er hér um flókið og margþætt fyrirbæri að ræða sem snertir tilfinningar eins og

skömm, sekt, hræðslu og ást. Fyrir konuna og barnið er það að opna umræðuna um ofbeldið og leita aðstoðar stór ákvörðun og líklegt að löng saga liggi að baki þegar það er gert (Nicholas, Povey, Walker and Kershaw, 2005).

Símakönnunin, sem gerð var til að fá yfirlit yfir umfang kynbundins ofbeldis hér á landi, leiddi í ljós að 42% kvennanna sem rætt var við sögðust hafa orðið fyrir ofbeldi, þeim verið hótað eða þær orðið fyrir kynferðislegri snertingu sem leiddi til vanlíðunar frá því þær urðu 16 ára. Í þeim tilvikum sem börn voru á heimilinu töldu mæðurnar að 25% þeirra hefðu orðið vitni að ofbeldinu (Jóhanna Rósa Arnardóttir, 2009). Árið 2008 dvöldu 130 konur í Kvænnaathvarfinu með 77 börn. Að sögn mæðranna höfðu 70% þessara barna verið beitt ofbeldi, 70% þeirra höfðu verið beitt andlegu ofbeldi, tæp 30% líkamlegu ofbeldi og 11% kynferðislegu ofbeldi (Kvænnaathvarf, e.d). Víða í erlendum rannsóknum kemur fram að foreldrar trúu því að börn þeirra viti ekki af ofbeldinu því að það fari fram þegar börnin eru sofnuð eða ekki heima (Gorin, 2004; Ingólfur V. Gíslason, 2008). Þá eru vísbendingar um að það geti verið erfitt fyrir foreldra að horfast í augu við þau áhrif sem ofbeldið getur haft á börnin fyrr en því er lokið (Stanley, Miller, Foster, og Thomson, 2010). Þegar börnin eru spurð kemur hins vegar í ljós að þau skynja andrúmsloftið, þau heyra rifrildi og ofbeldishljóð, þau sjá ummerkin og áverkana og verða stundum sjálf fyrir líkamlegu ofbeldi. Ýmsar rannsóknir benda til þess að þegar erfiðleikar steðja að í fjölskyldum er oft lítið rætt við börnin um það sem er að gerast og því er takmörkuð vitneskja til um hugsanir þeirra og líðan (Anni G. Haugen, 2007; Sandbæk, 1999; Sigrún Júlíusdóttir og Jóhanna Rósa Arnardóttir, 2007). Sama á við um opinbera aðila eins og félagsþjónustu og barnavernd, en nokkur breyting hefur þó orðið á því á undanförunum árum hjá þeim síðarnefndu og árið 2008 ræddu starfsmenn við 68% barna við könnun mála hjá barnaverndarnefndum (Halla Björk Marteinsdóttir, 2010). Í rannsókn, sem Guðrún Kristinsdóttir og samstarfskonur hennar hafa unnið um þekkingu barna á ofbeldi eru börnin sjálf spurð. Þar kemur fram að 25% þeirra þekktu einhvern sem orðið hafði fyrir ofbeldi heima hjá sér og svör 6,5% þessara barna bentu til þess að þau vísuðu í eigin reynslu. Þekkingu sína um ofbeldi höfðu börnin sjaldan frá foreldrum. (Guðrún Kristinsdóttir, Ingibjörg H. Harðardóttir, Margrét Ólafsdóttir og Steinunn Gestsdóttir, 2007). Á fyrstu sex mánuðum ársins 2009 bárust barna-

verndarnefndum 134 tilkynningar vegna barna sem mögulega bjuggu við ofbeldi, en það voru 3% af öllum tilkynningum sem bárust á þeim tíma (Barnaverndarstofa, 2009). Á Bretlandi hefur fjöldi mála sem vísað er til barnaverndar þar sem börnin verða vitni að ofbeldi á heimili fjölgað mikið. Barnaverndin hefur hins vegar ekki verið í stakk búin til að sinna þessum málum, þau verða ekki forgangsmál, í langflestum tilvikum eru þau ekki könnuð og mjög fá meðferðar- og stuðningsúrræði eru til fyrir börnin. Því hafa vaknað spurningar um hvort tilkynning til barnaverndar sé ætíð rétta leiðin og nauðsyn þess að virkja fleiri aðila til að styðja þessi börn (Stanley og fél. 2010). Áströlsk rannsókn sýndi einnig að þessi mál voru ekki litin jafn alvarlegum augum og önnur ofbeldismál innan barnaverndar (Irvin og Waugh, 2007).

Á síðustu árum hefur rannsóknunum um stöðu og líðan barna sem búa við ofbeldi fjölgað (Överlien, 2007). Þær sýna m.a. hve alvarlegar afleiðingar það getur haft fyrir börn að alast upp í skugga ofbeldis, hvort heldur sem þau verða sjálf fyrir beinu líkamlegu ofbeldi eða verða vitni að því. Bent hefur verið á að hætta er á því að þessi börn þrói með sér vandamál sem tengjast tilfinningalegum og sálfélagslegum þáttum, hegðunarvandamálum og félagslegri og hugrænni færni (Holt, Buckley og Whelan, 2008; Lang og Stover, 2008; Miller-Perrin og Perrin, 2007; Stanley og fél. 2010). Afleiðingarnar eru því ekki eingöngu skammvinnar heldur hafa þær áhrif á allt þroskaferli barnsins (Freydís J. Freysteinsdóttir, 2005; Ingólfur V. Gíslason, 2008; Spilsbury, Shoshana, Drotar, Creeden, Flannery og Friedman, 2008). Ein ástæða þess að konur sem búa við ofbeldi veigra sér við að leita til félagsmála- eða barnaverndaryfirvalda er hræðsla við að missa börn sín (Stanley og fél. 2010). Jafnframt hafa ýmsar rannsóknir leitt í ljós að fagfólk innan félagsþjónustu og barnaverndar vinnur fyrst og fremst með mæðrunum sem fá ákveðna viðurkenningu á því að vera kúgaðar og beittar ofbeldi af sambylis/eiginmanni en er síðan alfarið ætlað að tryggja vernd barna sinna, sjá um þau og jafnvel vera tengiliður á milli þeirra og feðranna (Guðrún Kristinsdóttir, 1991; Scourfield, 2003; Stanley og fél. 2010). Um leið eru karlarnir skilgreindir sem ofbeldismenn, fá litla athygli fagfólks innan félagsþjónustu og barnaverndar og afskrifaðir sem feður með ákveðnar skyldur gagnvart börnum sínum (Featherstone and Peckover, 2007; Scourfield, 2003).

Aðferð

Rannsóknarstofnun í barna- og fjölskylduvernd óskaði eftir því við höfund að kanna hver viðbrögð félagsþjónustu og barnaverndar eru þegar konur sem búa við ofbeldi á heimilum óska eftir aðstoð eða er vísað þangað og hver úrræðin eru. Leitað var til yfirmanna félags- og velferðarþjónustu svo og barnaverndar í níu sveitarfélögum og óskað eftir þátttöku þeirra eða annarra fagmanna innan stofnunarinnar í rannsókninni. Sveitarfélögin eru ólík svo og skipulag þjónustunnar. Á einum stað eru barnaverndarmálin unnin á sérstakri skrifstofu, á tveimur stöðum er barnaverndin sérstök deild innan félagsþjónustunnar og á sex stöðum vinna starfsmenn jöfnum höndum með mál er tengjast félagslegri aðstoð og barnavernd. Spurningarnar sem leitað var svara við voru:

- Hvernig berast mál sem tengjast ofbeldi á heimilum til barnaverndar og félagsþjónustu?
- Hvers konar þjónusta er börnum sem alast upp við ofbeldi veitt?
- Hver er þekking starfsmanna þessara stofnana á ofbeldi og afleiðingum þess?
- Á hvern hátt er hægt að bæta þjónustuna?

Rætt var við 16 fagmenn, 12 þeirra eru félagsráðgjafar en hinir hafa aðra háskólamenntun innan félagsvísinda og stjórnunar. Sex viðmælenda eru félagsmálastjórar, fimm eru millistjórnendur, fjórir vinna almenn félagsráðgjafarstörf á meðan einn er forstjóri ríkisstofnunar (Anni G. Haugen, 2009).

Í skýrslu um rannsóknina eru allir viðmælendur nafngreindir og markmiðið að fá yfirlit yfir þjónustu í ákveðnum sveitarfélögum. Það getur þó hafa haft áhrif á svörin sem fengust. Eingöngu var rætt um fyrirkomulag þjónustu og því voru siðfræðileg álitamál fá, ólíkt því sem verið hefði ef rætt hefði verið við notendur þjónustunnar.

Niðurstöður

Á öllum þeim stöðum sem þátt tóku í rannsókninni koma upp mál sem tengjast ofbeldi gegn konum. Viðmælendur töldu umræðuna hafa aukist á síðustu árum og nefnt var að bókin *Myndin af þabba* um Thelmu Ásdísardóttur hefði haft mikil áhrif á þessa umræðu. Fólk láti nú frekar vita af ofbeldi og tilkynni til barnaverndarnefndar, og stundum er haft samband við félagsþjónustu þar sem fram koma áhyggjur af konum sem talið er að búi við ofbeldi á heimili. Flest málin virðast þó tengjast því að börn séu á

heimilinu og þau virtust stundum verða eins konar aðgöngumiði að aðstoð hjá félagsþjónustunni. „... það er oft ekki fyrr en konurnar verða hræddar um börnin sín sem að þær fá þennan kraft sem þarf til að rífa sig út úr þessum vítahring.“

Þegar konur sem búa við kynbundið ofbeldi leita aðstoðar hjá félagsþjónustu er það sjaldnast vegna ofbeldisins heldur er það vegna praktískra mála svo sem húsnæðis eða fjárhagsaðstoðar sem tengist því að flytja af heimilinu. Einnig kom það sjónarmið fram að konan leiti ekki eftir aðstoð eða tali ekki um ofbeldið fyrr en eftir að því er lokið eða hún farin úr sambandinu.

Ef í ljós kemur að um ofbeldi á heimili er að ræða er sérstaklega hugað að stöðu barnanna á heimilinu. Á flestum stöðum nefndu viðmælendur innan félagsþjónustu að leggja þyrfti mat á það hvort tilkynna ætti málin til barnaverndarnefndar og á nokkrum stöðum er þessum málum alltaf vísað þangað þannig að hægt sé að vinna þau á grundvelli barnaverndarlaga. Annars staðar virðast félagsráðgjafar félagsþjónustunnar spyrja móður um börnin og veita þann stuðning sem talinn er henta. Óljóst er hvort almennt sé rætt við þessi börn innan félagsþjónustunnar og einn viðmælenda nefndi að það væri ekki oft gert, „það er hlutur sem liggur einhvern veginn í hefðinni [að tala ekki við börn], en mér finnst alveg tímabært að reyna að breyta því“.

Mál sem berast barnaverndinni vegna ofbeldis á heimili eru unnin á sama hátt og önnur mál sem henni berast. Við könnun mála er oftast talað við börnin og á nokkrum stöðum er ávallt rætt við þau hafi þau orðið vitni að ofbeldinu, eða ef um endurtekin tilvik að ræða.

Hvorki félagsþjónustan né barnaverndin leita markvisst að því hvort um ofbeldi á heimili sé að ræða þegar mál berast. Hjá félagsþjónustunni er almennt ekki spurt um ofbeldi nema einhver vísbending sé um það eða að sagt er frá ofbeldinu þegar myndast hefur ákveðið traust milli konunnar og félagsráðgjafans. „... alveg eins og við spyrjum aldrei sérstaklega út í fötlun, við tökum á móti fólki og fólk gefur upp sína komuástæðu í viðtali.“ Einn viðmælandi nefndi þó að á hans vinnustað væru konur nær alltaf spurðar um ofbeldi þegar þær leita aðstoðar og að konurnar bregðast yfirleitt vel við þessari spurningu.

Við könnun mála hjá barnavernd svöruðu viðmælendur á tveimur stöðum því að ætíð væri spurt um ofbeldi við könnun mála. Á hinum stöðunum er spurt um ofbeldi ef einhver grunur eða vísbendingar

eru um ofbeldi. Ólíkar ástæður virðast liggja fyrir því að ekki er spurt beint um ofbeldi. Á einum stað var nefnt að „þetta [ofbeldi] er ekki svona eitt af því sem við erum sérstaklega að sigta eftir. En ef það vaknar einhver grunur eða vísbending þá förum við í saumana á því.“ Annar viðmælandi vísaði beint í barnaverndarlögin þegar hann lýsti vinnubrögðunum og því að könnunin afmarkist af tilkynningarefninu og eigi ekki að vera umfangsmeiri en þörf krefur. Þá var einnig nefnt að í miklu vinnuálagi gætu þetta verið erfiðar spurningar. „Það þarf hjark og fagmennsku til að horfast í augu við vonða hluti sem eru að gerast á heimilum fólks. Starfsmenn hafa mikið að gera og það er léttast að komast í gegnum daginn án þess að vera að spyrja mikið óþægilegra spurninga – maður afgreiðir það sem maður fær...“

Nefnt var að gera þyrfti verklagsreglur um málaflökkinn sem myndu stuðla að því að málin færu í ákveðinn og markvissan farveg á sama hátt og mál sem tengjast kynferðislegu ofbeldi.

Viðmælandur innan félagsþjónustu sem rætt var við skrá ekki fjölda mála sem tengjast ofbeldi á heimili en hjá barnaverndarnefndum var farið að skrá þau sérstaklega árið 2009. Fram að þeim tíma voru þessi mál skráð samkvæmt greiningar- og skilgreiningarkerfi sem notað er og þá sem tilfinningalegt/sálrænt ofbeldi, en í þeim flokki voru mál sem tengdust öðrum þáttum en ofbeldi á heimili. Starfsmenn hafa því takmarkaða yfirsýn yfir fjölda þessara mála. „Reyndar er það mín tilfinning að á Íslandi sé ekki mjög mikið um líkamlegt ofbeldi, ekki nærri eins mikið og kynferðislegt til dæmis, en hins vegar alveg örugglega í meira mæli en við fáum upplýsingar um...“

Í rannsókninni var sérstaklega spurt um mál sem tengjast konum í viðkvæmum hópum, þ.e. erlendum, fötluðum og öldruðum konum. Nefnd voru nokkur tilvik þar sem málum fatlaðra kvenna hafði verið vísað til félagsþjónustu vegna ofbeldis og þar sem félagsráðgjafarnir voru ósáttir við hve takmarkaða aðstoð hægt var að veita. Það virðist mismunandi eftir stöðum hvort konur af erlendum uppruna óska eftir aðstoð vegna ofbeldis eða ekki. Á nokkrum stöðum var nefnt að þær leituðu ekki til félagsþjónustunnar og það skýrt með því að þær óttuðust að aðstoð hennar kynni að hafa áhrif á möguleika þeirra til að dvelja áfram á landinu. Á öðrum stöðum var talið að erlendar konur leituðu í auknum mæli eftir aðstoð, mögulega vegna þess að tengslanet þeirra við ættingja og vini væri minna en íslenskra kvenna. Flestar þessara kvenna eiga börn. Hvorki félagsþjónustan né barna-

verndin spyrja sérstaklega um ofbeldi þegar konur úr þessum viðkvæmu hópum leita aðstoðar. Fram kom að oft væri áfengis- og fíkniefnaneysla tengd ofbeldismálum og að starfsmenn töldu sig þá vera meira vakandi fyrir mögulegu ofbeldi.

Langflestum málum sem tengjast kynbundnu ofbeldi er vísað til barnaverndarnefnda af lögreglu. Þau berast einnig frá heilsugæslu, nágrönnum og öðrum. Fram kom að tilkynningum frá heilsugæslu hefði fjölgað eftir að komið var á markvissu samstarfi á einum stað og það sama hefði gerst eftir að lögregla tók upp ákveðnar vinnureglur í þessum málaflökki árið 2005. Þar sem reglulegt samstarf er á milli þjónustuaðila virðast tilkynningar berast oft og var til dæmis nefnt að eftir að formlegt samstarf hófst við sjúkrahús á einum stað berist nú alltaf tilkynningar þegar kona leitar aðstoðar vegna ofbeldis á slysadeild, jafnvel þó að barn hennar sé ekki með áverka og hafi ekki verið á heimilinu þegar ofbeldið átti sér stað.

Yfirleitt er börnum, sem búið hafa við ofbeldi, ekki boðið upp á nein sértæk úrræði. Það sem fyrst er hugað að er hvort barnið sé í öruggum aðstæðum og ef svo er ekki þá er reynt að aðstoða móður við að tryggja það. Tveir viðmælandur nefndu möguleika á því að vísa ofbeldismanni af heimili eða óska eftir nálgunarbanni þannig að barnið gæti dvalið áfram á heimili sínu. Allir viðmælandur nefndu mikilvægi Kvennaathvarfsins og að móðir og barn væru styrkt til að dvelja þar ef þörf krefði. Einn viðmælanda velti því fyrir sér hvort fagfólk félagsþjónustunnar treysti ef til vill um of á þjónustu athvarfsins. Félagsþjónustan getur boðið móður fjárhagsaðstoð og reynt að aðstoða hana við að komast í nýtt húsnæði. Dálítið mismunandi er eftir stöðum hvort móðurinni eru boðin viðtöl hjá félagsþjónustunni eða hún aðstoðuð við að komast í viðtöl hjá öðrum sérfræðingum. Barnaverndin nýtir þau úrræði sem nefnd eru í barnaverndarlögum svo sem persónulegan ráðgjafa og stuðningsviðtöl. Á einum stað var í undirbúningi að koma á hópastarfi fyrir börn sem búið hafa við ofbeldi og tilboð fyrir þau um leik- og listmeðferð. Á minni stöðunum var það tekið fram að auðveldara væri að sérsníða stuðningsúrræði í hverju einstöku tilviki og að kerfið væri sveigjanlegra og skjótvirkara en á höfuðborgarsvæðinu. Á þessum stöðum var einnig nefnt að skortur væri á fagfólki með þekkingu á ofbeldi sem gæti boðið börnum og mæðrum viðtöl og meðferð. Það væri bæði dýrt og oft erfitt að sækja þessa þjónustu til Reykjavíkur.

Almennt töldu viðmælendur að starfsmenn félagsþjónustu og barnaverndar hefðu góða þekkingu á ofbeldi, en þó væri þörf á frekari fræðslu, bæði fyrir þessa starfsmenn og fyrir samstarfsaðila svo og starfsmenn sem veita aðstoð á heimilum fólks eins og heimilishjálp og heimahjúkrun. Áherslan í fræðslu ætti fyrst og fremst að miða að því að:

- auka meðvitund um tilvist ofbeldis,
- að fá betri þekkingu á afleiðingum þess fyrir börn að alast upp á heimili þar sem ofbeldi viðgengst,
- að auka þekkingu á þeirri aðstoð sem börnin þurfa að fá,
- að geta tekist betur á við mál úr ólíku menningarumhverfi.

Ein leið til að efla fræðslu var talin að hafa reglulega fundi með öllum þeim aðilum sem koma að málafnum barna sem búa við ofbeldi eins og til dæmis starfsmönnum skóla, heilsugæslu og lögreglu. Þar yrði rætt almennt um málaflokkinn, kynntar rannsóknir um ofbeldi og fjallað um á hvern hátt hægt væri að mæta þessum börnum. Þá var einnig nefnt að gagnlegt gæti verið að fá fræðslu frá einhverjum sem búið hefur við ofbeldi og getur fjallað um reynslu sína. Margir viðmælendur óskuðu eftir fræðslu frá starfsmönnum Kvennaathvarfsins en einnig var nefnt að ef til vill þyrftu þeir einnig að fá aukinn stuðning og hann gæti fagfólk á þjónustumiðstöðvum veitt. Þá var nefnt að bjóða ætti upp á námskeið í Háskóla Íslands um ofbeldi.

Nokkrir viðmælendur lögðu áherslu á fræðslu og umræðu um skömmina sem oft er svo ríkjandi hjá konum sem verða fyrir ofbeldi á heimili. „Ofbeldinu fylgir oft svo mikil skömm, þannig að það þarf að opna þessa umræðu svo konurnar þori að stíga fram.“

Þær tillögur sem fram komu til úrbóta í málaflokknum og snúa að börnum voru:

- Skráning þarf að vera þannig að fjöldi barna verði sýnilegur og auðveldara verði að byggja upp þjónustu.
- Útbúa þarf verklagsreglur fyrir barnaverndarstarfsmenn í málaflokknum.
- Gera þarf áttak til að kenna börnum að nota 112 og biðja um hjálpu vegna ofbeldis.
- Starfsmenn Kvennaathvarfs haldi námskeið fyrir barnaverndarstarfsmenn um kynbundið ofbeldi og afleiðingar þess.

- Nýta þarf Barnahús í málum sem tengjast ofbeldi á heimilum.
- Koma á ráðgefandi teymi sérfræðinga þar sem barnaverndarstarfsmenn geta leitað aðstoðar.

Umræða

Í þessari rannsókn var aðeins rætt við lítinn hluta þess fagfólks sem vinnur hjá félagsþjónustu og barnavernd. Því verður að líta á niðurstöðurnar sem dæmi um viðhorf, skoðun og hugmyndir þeirra sem rætt var við og vafasamt að alhæfa út frá þeim. Engu að síður er leitast við að varpa skýrara ljósi á þennan málaflokk og fá mynd af því á hvern hátt félagsþjónusta og barnavernd styðja konur sem búa eða hafa búið við ofbeldi og börn þeirra.

Allir viðmælendur voru uppteknir af stöðu barnanna þegar verið er að vinna að máli sem tengist kynbundnu ofbeldi en nálgun þeirra virðist vera með ýmsu móti. Konurnar virðast leita til félagsþjónustunnar vegna praktískra mála, svo sem aðstoðar vegna húsnæðis eða fjárhagsvanda og eru þá oft að undirbúa að flytja frá ofbeldismanninum. Kvennaathvarfð og aðrir opinberir aðilar benda konum einnig á að leita eftir þessari þjónustu. Víðast hvar er unnt að bjóða konunum viðtöl, annaðhvort innan eða utan stofnunarinnar en hvorki virðist vera lögð áhersla á að ræða við börn kvennanna né að veita þeim markvissan stuðning, þrátt fyrir að börnin séu eins konar aðgöngumiði að þjónustu. Engin skýring kom fram á því hvers vegna svo lítil áhersla er lögð á að tala við börnin en nefnt var að lítil hefð væri fyrir því að ræða við börn innan félagsþjónustu en tímabært væri að breyta því. Þessi niðurstaða er í samræmi við aðrar rannsóknir sem sýna að bæði foreldrar og opinberir aðilar veita börnum takmarkaðar upplýsingar um erfða hluti innan fjölskyldunnar eins og skilnað og barnaverndaraskipti. Þrátt fyrir það má ætla að þessi börn hafi lítinn aðgang að stuðningi annars staðar en hjá fjölskyldu sinni. Vísbendingar eru til dæmis um að starfsmenn skóla hafi litla möguleika á að sinna þeim (Guðrún Helga Sederholm, 2009).

Skyldur félagsþjónustunnar gagnvart börnum eru miklar og þær eru m.a. áréttaðar í Samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins og í lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991. Vera má að fagfólk félagsþjónustu telji að barnaverndin eigi frekar að ræða við börnin og veita þeim stuðning en það hvort málum er vísað frá félagsþjónustu til barnaverndar virðist hins vegar fremur óljóst og þessi rannsókn svarar ekki hvað það er sem veldur því.

Flest þessara mála berast barnaverndinni frá lögreglu. Barnaverndin hefur skýrt umboð og ber skylda til að sinna málefnum barna sem búa við óviðunandi aðstæður. Fylgt er málsmeðferðarreglum barnaverndarlaganna, m.a. við að meta þörf barns fyrir stuðning og við könnun mála er í flestum tilvikum rætt við barnið. Hjá viðmælendum innan barnaverndar var þó sjaldnast regla að spyrja um ofbeldi, nokkuð sem auðveldlega getur leitt til þess að það uppgötvast ekki og að ekki er unnið með það eða afleiðingar þess. Ástæðurnar sem nefndar voru fyrir þessu voru að samkvæmt barnaverndarlögum eigi könnun mála ekki að vera umfangsmeiri en þörf krefur og að lögð sé áhersla á meðalhófsreglu. Í 22. gr. barnaverndarlaga nr. 80/2002 segir að markmið könnunar sé að afla nauðsynlegra upplýsinga um aðstæður og hagi barns, meðal annars um aðbúnað þess á heimili, tengsl við foreldra og fleira. Liður í því er að ganga úr skugga um hvort barn búi við ofbeldi og jafnframt er þá opnað á möguleika fyrir barn og foreldri að ræða ofbeldið sem svo oft er þagað um og litað af skömm. Þetta skiptir sérstaklega miklu máli þegar um er að ræða viðkvæma hópa kvenna svo sem erlendar konur, fatlaðar konur og konur sem eiga við áfengis- og vímuefnavanda að stríða og sem oft hafa lítið tengslanet kringum sig og börnin.

Af niðurstöðum rannsóknarinnar má draga þá ályktun að bæði barnavernd og félagsþjónusta þurfi að vera markvissari í vinnu sinni við að aðstoða þau börn sem búa við eða hafa búið við ofbeldi. Þá er þörf á að skýra betur hvort öll mál af þessum toga eigi að vinna sem barnaverndarmál, hvort og þá hvernig félagsþjónustan sinnir þeim og í hvaða tilvikum eigi að vísa þeim til barnaverndar. Í þeirri umræðu er nauðsynlegt að skoða reynsluna frá Bretlandi og hvort barnaverndin sé í stakk búin til að taka við þessum aukna málafjölda. Einnig þarf að skýra hvernig félagsþjónustan ætlar að styðja þessi börn ef málum þeirra er ekki vísað til barnaverndar og hvort rétt sé að efla þátt frjálsra félagasamtaka í málaflokknum.

Ein leið til að vinna að því að aðstoða fleiri börn sem búa við þennan vanda er að koma á kembileit innan barnaverndar eins og komið hefur verið á víða erlendis (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Forsendan fyrir slíkri leit er að komið verði á sérstöku verklagi sem unnið er eftir og að viðeigandi úrræði séu til staðar. Mæðurnar þurfa aðstoð í anda valdeflingar og meta þarf þörf þeirra fyrir hjálp til að sinna þörfum barnsins. Ekki liggja fyrir upplýsingar um hvort eða á hvern hátt unnið er með feðrunum en mikilvægt er að

skoða tengsl barnsins við ofbeldismanninn og hvernig hann kemur að því að styðja barnið og tryggja velferð þess.

Hér getur reynt á samstarf margra aðila í umhverfi barnsins og reglulegir samstarfsfundir og fræðsla um málaflokkinn er nauðsynleg um leið og hlutverk einstakra stofnana og fagmanna er skýrt, og tryggt er að trúnaður um málefni barnsins sé í heiðri hafður. Félagsráðgjafar bæði innan félagsþjónustu og barnaverndar eru í lykilstöðu til að þróa þessi verkefni og veita þeim forystu.

Það er gleðilegt að sjá að ákveðin hreyfing er á þessum málaflokki, Barnaverndarstofa er að undirbúa sérstakt meðferðarúrræði fyrir börn sem búa við ofbeldi og á einhverjum stöðum er að hefjast kembileit. Akureyrarbær hefur samþykkt sérstaka aðgerðaráætlun gegn kynbundnu ofbeldi, þar sem sjónum er einnig beint að börnum og gera má ráð fyrir að fleiri sveitarfélög fylgi á eftir.

Heimildir

- Anni G. Haugen. (2007). Samvinna í barnavernd. Í Gunnar Þór Jóhannesson (ritstj.) *Rannsóknir í félagsvísindum VIII* (bls. 231–240). Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Anni G. Haugen. (2009). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum: Viðbrögð félagsþjónustu og barnaverndar*. Reykjavík: Félags- og tryggingamálaráðuneytið.
- Barnaverndarlög nr. 80/2002.
- Barnaverndarstofa. (2009). *Samanburður á barnaverndarmálum á fyrstu sex mánuðum árána 2008 og 2009*. Sótt 4. janúar 2010 á <http://www.bvs.is/files/file791.pdf>.
- Dóms- og kirkjumálaráðuneytið. (1997). *Skýrsla um orsakir, umfang og afleiðingar heimilisofbeldis og annars ofbeldis gegn konum og börnum*. Reykjavík: Dóms- og kirkjumálaráðuneytið.
- Featherstone, B. og Peckover, S. (2007) Letting them get away with it: fathers, domestic violence and child welfare, *Critical Social Policy* 27, pp181–202.
- Félagsmálaráðuneytið. (e.d.). *Ríkisstjórnin undirbýr aðgerðir gegn heimilisofbeldi og kynferðislegu ofbeldi*. Sótt 5. janúar 2010 á <http://www.felagsmalaraduneyti.is/frettir/frettatilkynningar/nr/2093>.
- Freydís J. Freysteinsdóttir. (2005). *Risk factors for repeated child maltreatment in Iceland*. Reykjavík: University of Iceland Press.
- Gorin, S. (2004). *Understanding what children say about living with domestic violence, parental misuse or parental health problem*. Sótt 1. júní 2010 á <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/514.pdf>.
- Guðrún Kristinsdóttir, Ingibjörg H. Harðardóttir, Margrét Ólafsdóttir og Steinunn Gestsdóttir. (2007). *Það er ljótt að meíða. Þekking og skilningur barna á ofbeldi á heimilum: Helstu niðurstöður könnunar*. Reykjavík: Kennaraháskóli Íslands.

- Guðrún Kristinsdóttir. (1991). *Child Welfare and Professionalization*. Umeå Social Work Studies 15. University of Umeå, Sweden.
- Guðrún Helga Sederholm. (2009). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum: Viðbrögð skólalastjóra 10 grunnskóla*. Reykjavík: Félags- og tryggingamálaráðuneytið.
- Halla Björk Marteinsdóttir (ritstj.). (2010). *Ársskýrsla 2008 og 2009*. Reykjavík: Barnaverndarstofa. Sótt 27. maí 2010 á <http://www.bvs.is/files/file853.pdf>.
- Holt, S., Buckley, H. og Whelan, S. (2008) The impact of exposure to domestic violence on children and young people: a review of the literature, *Child Abuse and Neglect* 32, pp797–819.
- Hildgunnur Ólafsdóttir, Sigrún Júlíusdóttir og Þorgerður Benediktsdóttir. (1982). Ofbeldi í íslenskum fjölskyldum. *Gæðvernd* 17, 7–31.
- Ingólfur v. Gíslason. (2008). *Ofbeldi í nánum samböndum Orsakir Afleiðingar Úrræði*. Reykjavík: Félags- og tryggingamálaráðuneytið.
- Irwin, J. og Waugh, F. (2007) Domestic violence: a priority in child protection in New South Wales, Australia?, *Child Abuse Review* 16, pp311–322.
- Jóhanna Rósa Arnardóttir. (2009). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum*. Reykjavík: Félags- og tryggingamálaráðuneytið. Sótt 5. janúar 2010 á http://www.felagsmalaraduneyti.is/media/09FrettatengtFEL09/Samantekt_um_rannsokn_a_ofbeldi_gegn_konum.pdf.
- Kvennaathvarfið. (e.d.). *Ársskýrsla 2008*. Sótt 5. janúar 2010 á <http://www.kvennaathvarf.is/utgafa/Arsskyrslur/>.
- Lang, J.M. og Stover C. S. (2008). Symptom Patterns Among Youth Exposed to Intimate Partner Violence. *Journal of Family Violence* 23, pp 619-629.
- Lög um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991.
- Miller-Perrin, C.L. og Perrin, R.D.(2007). *Child maltreatment: An introduction*. London: Sage Publications.
- Nicholas, S., Povey, D., Walker, A. og Kershaw, C. (2005) Crime in England and Wales 2004/2005, *Home Office Statistical Bulletin* 11/05. London: Home Office
- Samningur Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins nr. 18/1992*
- Sandbæk, M. (1999). Children with problems: Focusing on everyday life. *Children & Society*, 13, 106–118.
- Scourfield, J. (2003). *Gender and Child Protection*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sigríður Svana Helgadóttir. (2009). *Kynbundið ofbeldi: Ástand, lög og aðgerðir á Norðurlöndum*. Akureyri: Jafnréttisstofa.
- Sigrún Júlíusdóttir og Jóhanna Rósa Arnardóttir. (2007). Sýn ungmenna á foreldratengsl, stuðning og röskun í kjölfar skilnaðar. Í Gunnar Þór Jóhannesson (ritstj.), *Rannsóknir í félagsvísindum VIII* (bls. 251–262). Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Spilsbury, J.C., Shoshana, K., Drotar D., Creedon, R., Flannery, D.J. og Friedman, S. (2008). Profiles of behavioral problems in children who witness domestic violence. *Violence and Victims*, 23(1), 3–18.
- Stanley, N., Miller, P., Foster, H.R., og Thomson, G. (2010). *Children and families experiencing domestic violence: Police and children's social services' responses*. Sótt 24. maí 2010 á www.nspcc.org.uk/inform.
- Överlien, C. (2007). Barn som opplever pappas våld mot mamma – vad säger forskningen? *Nordisk sosialt arbeid*, 27(4), 238–250.